

DİNİ ƏDƏBİYYATIN UNIVERSAL ONLUQ TƏSNİFATI CƏDVƏLLƏRİNDƏ ƏKS ETDİRİLMƏSİ

Rəşad Qardaşov

*Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasının dosent əvəzi
Bakı, BDU, Azərbaycan, qardashov@inbox.ru*

Отражениерелигиозный литературы в таблице универсальной десятичной классификации

В статье рассматриваются теоретические и практические вопросы классификации религиозной литературы в универсальной десятичной классификации. Здесь в иерархическом плане была проанализирована классификация религиозной литературы в десятичной классификации. В статье изучено политико-идеологические тенденции классификации религиозной литературы в таблице универсальной десятичной классификации и ее влияние на этот процесс. Проанализировано методология классификации религиозной литературы также методические и практические различия между религиозной литературы на научной основе.

Expression of Religious Literature in the Universal Decent Classification

In article we consider the theoretical and practical questions of classification of religious literature in the universal decent classification. Here in the hierarchical plan was studied the classification of Religious Literature in the declining classification. In the article, the political-ideological trends in the classification of religious literature are examined in the universal classification and the evolution of the process. The methodology of classification of the religious literature is also metodic and practical in the distribution of religious literature on the scientific basis.

Açar sözlər: *Dini ədəbiyyat, kitabxana təsnifatları, Universal Onluq Təsnifatı, indeksləşdirmə*

Ключевые слова: *религиозная литература, библиотечные классификации, Универсальная десятичная классификация, индексирование*

Keywords: *Religious literature, library classification, Universal Decent Classification, indexing*

Giriş: Məlumdur ki, kitabxanalar humanist, demokratik və bəşəri ideyaların təbliğində, habelə təlim, tərbiyə, mədəniyyət, elm və tədris işində iştirak edir. Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi kitabxana işinin düzgün təşkilindən, habelə fondun sistemləşdirilməsində, kataloqların tərtibində mühüm rol oynayan kitabxana təsnifatlarının məqsədyönlü tərtibindən xeyli asılıdır. Bu baxımdan yanaşdıqda tarixən yaradılan və hal-hazırda kitabxanalarda geniş tətbiq edilən təsnifat sistemlərinin böyük əhəmiyyəti vardır. Bu təsnifat cədvəlləri içərisində beynəlxalq və çoxaspektli təsnifat hesab edilən Universal Onluq Təsnifatının (UOT) mühüm əhəmiyyəti vardır. UOT-un quruluşu, təyinediciləri, əlifba-predmet gös-

təricisi və dini ədəbiyyatın yerləşdiyi 2-ci şöbə haqqında, həmçinin bu şöbənin iyerarxik quruluşu barədə bu məqalədə ətraflı məlumat verilmişdir.

Məsələnin qoyuluşu: İşin əsas məqsədi kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsində və sənədlərin sistemləşdirilməsində böyük rolu olan Universal Onluq Təsnifatının əhəmiyyətini göstərmək və dini ədəbiyyatın Universal Onluq Təsnifatı cədvəllərində yerləşdirilməsi, qruplaşdırılması və indeksləşdirilməsi metodikasını üzə çıxartmaqdır. UOT cədvəllərində dini sənədlərin sistemləşdirilməsində fəlsəfənin bölmələrinin tətbiqi, UOT cədvəllərində dini sənədlərin sistemləşdirilməsində sosiologiya və məntiq elmlərinin bölmələrinin tətbiqi məsələləri, UOT cədvəllərində ilahiyyat bölməsinin struktur-funksional quruluşu, UOT cədvəlləri üzrə İlahiyyat bölməsinin iyerarxik tətbiq xüsusiyyətləri burada şərh olunmuşdur. Müqəddəs dini kitabların: Qurani-Kərim, Bibliya (Tövrat, İncil) Zəbur UOT cədvəllərində yerləşdirilməsi və onlara verilən indeksləri arasında oxşar və fərqli cəhətlərin meydana çıxarılması da qarşıda duran əsas vəzifələrdən biridir.

Məsələnin izahı: Bizim eradan əvvəl II əsrdə papirus üzərində yazılmış ən qədim Bibliya mətni Kembriç Universitetinin kitabxanasında saxlanılır. E.ə. 135 ci ildə yazıya alınmış Bibliya mətnləri Kumran əlyazmaları içərisindədir. (bu əlyazma Ölü dənizin sahillərindəki marağada tapılıb). Qədim yunan tərcüməsi Bibliyanın yayılması tarixində böyük rol oynadı. Tövrat və İncil kitablar toplusundan ibarət olan Bibliya 16 yüzil ərzində müxtəlif tarixi dövrlərdə yaşamış müxtəlif müəlliflərin gərgin zehni əməyi nəticəsində yaranmış və inkişaf etmişdir. İsgəndəriyyə şəhərində Əhdi-ətiq İsus Xristosun (İsa peyğəmbər) doğumundan təxminən 300 il sonra ilk dəfə qədim yəhudi dilindən yunan dilinə tərcümə edilmişdir. [1, 49]

İncil Bibliyanın xristianlığa aid hissəsini təşkil edir. İncildə əsasən İsa peyğəmbər və onun möcüzələrinə aid erkən xristianlıq əfsanələri toplanmışdır. İlk dövrlərdə 30-a qədər İncil kitabı olmuşdur. Sonralar kilsənin müqəddəsləşdirdiyi və guya ancaq İsanın şagirdlərindən olan Matfey, Mar, Luka və İonnanın yazdığı 4 kitab Əhdi-cədidə salınmışdır. Həmin bu kitablar guya Allahın öz kəlamlarıdır. Onlar müqəddəs ruh vasitəsilə göndərilən və hiylələrdən ibarətdir. Ehtimal ki, İncil I əsrin sonu II əsrin əvvəllərində ayrı-ayrı müəlliflər yaratmışlar. [1, 50]

Zəbur kitabı IX əsrin II yarısında Kirill və Mefodi qardaşları tərəfindən slavyan dilinə tərcümə edildi. XI-XII əsrlərdə Zəburun əlyazma nüsxələri tərtib edilmiş və yayılmağa başlamışdır. XIII əsrdə Bolonda tərtib edilmiş Zəbur kitabı öz gözəlliyi, nadirliyi ilə çox məşhur olmuşdur. Bu gözəl xəttə və tərtibata malik olan Zəbur kitabı 1230-1241 ci illər arasında köçürülüb hazırlanmışdır. Rusiyada XIV əsrdən xidmət Zəburunun nüsxələri çoxaldılmağa başlanmışdı. XIII əsrin sonu-XIV əsrin əvvəllərində tərtib edilmiş Simonov Zəburu zəngin illusstrasiya, qravyyura və miniaturalərə malikdir. Burada 119 miniatür verilmişdir. [1, 51]

Müqəddə Zəbur kitabı 1495-ci ildə Setində çapdan buraxılıb. Zəbur kitabı Venesiyada 1519-1520, 1521, 1546, 1561 ci illərdə çap edilib. Zəburun bir neçə Mileşevski çapı 1544-cü ilə aiddir. Məşhur çapçı F.Skorina Zəbur kitabını Praqada 1517 ci ildə nəşr etdirmişdir. Görkəmli ilk rus kitab çapçısı İ.Fyodrov 1570-ci ildə Zabudovada müqəddəs Zəbur kitabını çapdan buraxdı. 1565 ci ildə Zəbur daha böyük formatda nəşr olunurdu. Bu kitab Moskvanın anonim mətbəəsində 1559 cu ildə nəşr edilmişdir. Zəbur daha böyük formatda nəşr olunurdu.

XIV-XVII əsrlərdən Zəbur kitabı daha çox nəşr edilməyə və yayılmağa başladı. Qurani-Kərimin meydana gəlməsi formalaşması və yayılması dünya mədəniyyətinin ən möhtəşəm abidələrindən biri olan Quran müsəlmanlığın dini-fəlsəfi, hüquqi qaynağı olmaqla yanaşı, həm də çox mühüm ədəbi –tarixi salnamədir. Quranda ərəblərin İslamda əvvəlki tarixlərdə adət-ənənələrinə, həyat tərzinə dillərinə sami xalqların dünya görüşünə etiqadlarına ümumiyyətlə bəşər tarixinə onun keçmişinə Quranın dərin elmi fəlsəfi məzmunlu insanı heyretə gətirir. Ortada Yerin, Günəşin, Ayın, səyyarələrin hərəkət səbəbləri verilmiş şərh verilmiş gələcəkdə baş verəcək bir çox hadisələrin, elmi kəşflər haqqında düzgün məlumatlar öz əksini tapmışdır. Əlbəttə elmin inkişafında alimin xidməti, roluda peyğəmbər əleyhissəlamın diqqətində olmuşdur”.

Qiyamət günü Allahın hüzurunda alimin mürəkəbi şəhidin qanından qiymətlidir”, “alimlər peyğəmbərlərin varisləridir”, “elm ardınca Çində də olsa ardınca gedin”-deməklə əleyhissəlam elmə münasibətini ifadə etmişdir.

Tədqiqatçılar hesablamışlar ki, əgər buranın 250 ayəsi rəsmi hüquqi səciyyə daşıyırsa, onun 750-dən çox ayəsi insanı təbiəti öyrənməyə öz idraki imkanlarından ən yaxşı istifadə etməyə elmin insan həyatının ayrılmaz məşğuliyyət sayəsinə çevrilməsinə nail olmağa, bilmədiyini bilənlərdən öyrənməyə çağırır. Hər şeydən əvvəl Qurani-Kərim bütün kainatın yaradıcısı, hər şeyin xalığı Alah-təalanın birliyini, onun qüdrət, əzəli və əbədi varlıq olması tərənnüm edən müqəddəs ktabdır. Quran insanı məhz Allaha ibadət etməyə, ona heç bir şərik qoşmamağa, bütün işlərdə yalnız ona arxalanmağa ondan kömək və mərhəmət diləməyə, yalnız Allahın qarşısında kiçilməyə, ona boyun əyməyə çağırır. [1, 52]

Dini ədəbiyyatın Universal Onluq Təsnifatı cədvəllərində yerləşdirilməsi, qruplaşdırılması və indeksləşdirilməsi metodikasını üzə çıxartmaq vacib məsələlərdən biridir. UOT cədvəllərində dini sənədlərin sistemləşdirilməsində fəlsəfənin bölmələrinin tətbiqi, UOT cədvəllərində dini sənədlərin sistemləşdirilməsində sosiologiya və məntiq elmlərinin bölmələrinin tətbiqi məsələləri, UOT cədvəllərində İlahiyyat bölməsinin struktur-funksional quruluşu, UOT cədvəlləri üzrə İlahiyyat bölməsinin iyerarxik tətbiq xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmaq, UOT-da indeksləşdirmənin metodikasını bilmək üçün ilk öncə UOT haqqında qısaca məlumat vermək lazımdır:

Ümumiyyətlə sənədlər sistemli şəkildə bir yerə toplandıqda kitabxana fondunu yaradır. Təsnifat yaratmaq ideyası nəzəri şəkildə ilk dəfə Boston şə-

həri (ABŞ) kitabxanasının əməkdaşları A.Nafanel və M.Mertlef tərəfindən irəli sürülmüşdür. İyirmi ildən sonra A.Nafanel və Mertlefin nəzəri fikirləri gənc Amerika kitabxanaşünası Melvil Düi tərəfindən təcrübədə tətbiq edilmişdir. 1876-cı ildə M.Düi kiçik kollec kitabxanasının kitab fondunun təşkili üçün hazırladığı təsnifat cədvəlini çap etdirmişdir. Bu cədvəl “Onluq Təsnifat” cədvəli kimi məşhurdur və hazırda bir çox amerika kitabxanalarında istifadə edilir. UOT-un tarixi inkişafına keçməzdən əvvəl onun mənşəyini təşkil edən “Onluq təsnifat”la bəzi müqayisəsini vermək məqsəduyğundur. Əvvəla qeyd etmək lazımdır ki, UOT-da tətbiq edilən şöbələr O-dan 9-a qədər həddindədir, ərəb rəqəmləri ilə ifadə edilir, onluq kəsir bölgüsü prinsipinə əsasən ümumidən-xüsusiyyə doğru tabeli planda inkişaf etdirilir. [3, 10]

Kitabxanalar böyük informasiya massivi və sənəd resursları ilə zəngin olmalıdır və bu zənginlik təsnifat cədvəllərində əks olunmalıdır.[7, 23]

Bütün bu metodiki prinsiplər M.Düinin “Onluq təsnifat”ına əsaslanaraq tətbiq edilməlidir. Lakin UOT bir neçə cəhətdən “Onluq təsnifat”dan fərqlənir:

1. İlkin fərq odur ki, Düinin təsnifatında hər bir anlayış, predmet müəyyən bir təsnifat bölgüsündə baxılır, başqa bölgülərdə (şöbələrdə) yoxdur. UOT-isə predmet və anlayışlar baxılma cəhətlərinə görə müxtəlif şöbələrə düşə bilər. Onluq təsnifatda bölmələr axtarılan ədəbiyyatın daha dəqiq və detallaşdırılmış şəkildə verilməsinə xidmət göstərir.

2. İkinci fərq odur ki, “Onluq Təsnifat”a nisbətən UOT-da bölmələrin detallaşdırma, bəsitləşdirmə həddi 9 rəqəm, “Onluq təsnifat”da isə 4 rəqəm miqyasındadır.

3. Üçüncü mühüm fərq odur ki, Düinin “Onluq Təsnifat”ında sənədlərin ümumi (forma) əlamətlərini (məsələn, sənədin dili, forması, xronoloji cəhəti və s.) və sənəddə bəhs olunan predmetlərin, proses və hadisələrin münasibətlerini (qoşa nöqtə) və ümumi anlayışları (məsələn, sınaq, tətbiq, nəzəriyyə, təmir və s.) ifadə edən indekslər yoxdur. UOT-da bunlar ümumi və xüsusi təyinedicilər vasitəsilə ifadə edilir. Bu cəhətlər də UOT-un dinamikliyini artırır.

4. Dördüncü fərq odur ki, Düinin təsnifatı vasitəsilə kitab fondunu sistemləşdirmək və rəflərdə kitabların yerini müəyyən etmək mümkündür.

5. Beşinci fərq odur ki, UOT beynəlxalq, “Onluq Təsnifat” isə milli xarakterli təsnifatdır. [2, 30]

Universal Onluq Təsnifat 3əsas hissədən ibarətdir:

1.Əsas anlayışlar cədvəli

2.Köməkçi cədvəl

3.Əlifba mövzu göstəricisi

UOT-un əsas şöbələri aşağıdakılardır:

0.Ümumi şöbə

1.Fəlsəfə

2.Din

3.İctimai elmlər.Hüquq

4.1961-ci ildən bu şöbə boşdur. Əvvəllər bu şöbədə "Dilçilik" verilirdi. 1964-cü ildən həmin şöbə 8-ci şöbəyə keçirilmişdir.

5.Riyaziyyat.Təbiətşünaslıq elmləri

6.Tətbiqi elmlər.Tibb.Texnika

7.İncəsənət. Tətbiqi incəsənət. Oyunlar. İdman

8.Filologiya. Dilçilik. Bədii ədəbiyyat

9.Ölkəşünaslıq. Coğrafiya. Tərcümeyi-hallar. Tarix. [6, 19]

UOT universal sistem olduğuna görə onun sahəvi bölgüləri xüsusi indeksləşdirmə qaydalarının tətbiq edilməsini tələb edir. UOT-da indeksləşdirmənin aşağıdakı qaydaları vardır:

1. UOT sahəvi və xüsusi sxemlər toplusu deyil, vahid inteqral sistemidir. Təsnifatda mövcud insan bilikləri, ictimai-təcrübi fəaliyyət sahələri əlaqəli və tabeli anlayışların vahid bölgüsü əsasında qurulur. **2.** UOT-un cədvəllərində və analitik təyinedicilərində predmetlər adına və baxılma cəhətlərinə görə qruplaşdırılır. **3.** Sənədi indeksləşdirərkən əlaqədar anlayışlar UOT-un əsas cədvəllərindən seçilməlidir. **4.** UOT-un əsas cədvəllərində eyni anlayış müxtəlif indekslələ ifadə edilir.**5.** UOT cədvəlləri üzrə mürəkkəb indeks cərgəsinin qurulması üsullarını xarakterizə edir. **6** Sənədlərin məzmunundan asılı olaraq UOT-un bir neçə indeksini vermək tələb olunursa, o zaman sənəddə bəhs edilən baş tematik cəhət əsas götürülür və indeksləşdirilir **7.** Sənədi indeksləşdirmək üçün təsnifləşdirici müəyyən ardıcıl əməliyyatlar icra edilməlidir.Bu qayda indeksləşdirmə prosesinin ardıcılığını müəyyən edir.[5, 37]

Universal Onluq Təsnifatda 2-ci şöbəni "2 Din" tutur. Ona görə din məhz bu yerdə verilmişdir ki, din o dövrün dövlət quruculuğunda 2 -ci yeri tuturdu. O dövrdə bütün elmlərin əvvəlində dini əsas görürdülər. Dinin təsərrüfatın, iqtisadiyyatın, idarəetmənin əsasını təşkil etdiyini iddia edirdilər. Bu şöbə daxilində ümumilikdə dinlə bağlı məsələlərə, inam və bilik, ateizm, xristian dini, kilsələrin qurulması və ayrı-ayrı dinlər haqqında ədəbiyyatlara geniş yer ayrılmışdır. Bu şöbə daxilində 12 əsas yarımşöbə verilmişdir ki, onlar aşağıdakılardır:

2 Din

20 Din ümumilikdə.Dinin müqayisəli öyrənilməsi

21 Din və elm.İnam və bilik.Ateizm

22 Bibliya

23 Dogmatika

24/25 Kilsə təcrübəsi

26 Kilsə qurulması və ona rəhbərlik

27 Xristian dininin ümumi tarixi

28 Ayrı-ayrı xristian kilsələri, icmaları və sektləri

29 Ayrı-ayrı dinlər və mədəniyyətlər

Qeyd etdiyimiz kimi bu yarımşöbələr də aşağıdakı xırda rubrikalara ayrılır. **Məsələn: "22 Bibliya yarımşöbəsinə baxaq.**

22(09)Bibliyanın yaranması , onun tarixi

- 22.01 Bibliya tənqidi
- 22.09 "Müqəddəs tarix"
- 221 Qədim çağırış
- 225/228 Yeni çağırış
- 225 Ümumi işlər. Yeni çağırış bütövlükdə
- 226 Yevanqaliya
- 228 Apokalipsis
- 229 Dünyəvi kitablar. Apokriflər

29 Ayrı-ayrı dinlər və mədəniyyətlər yarımşöbəsini təhlil edərəkən aşağıdakı mənzərə ilə qarşılaşırıq:

- 291. Ümumi işlər. Qeyri xristian dinlərinin müqayisəli təhlili
- 292. Qədim yunan və roma inancları
- 293. Qədim germanlar, skandinaviyalılar, baltikyanı xalqların dinləri

294. Hind dinləri:

- 294.1 Vedizim
- 294.2 Brahmanizim
- 294.3 Buddizm
- 294.5 Hindizm
- 295. Fars dinləri
- 296. İudaizm

297. İSLAM 297.18. QURAN

- 297. Digər dinlər [8, 45]

Nəticə

Beynəlxalq Kitabxana Təsnifatı UOT-da dini ədəbiyyatın əks etdirilməsinin eimi-nəzəri təhlili göstərir ki, burada dünyəvi dinlərin onların müqəddəs kitablarının indeksləşdirilməsi proseslərində bir sıra diqqət yetirilməsi zəruri olan nüanslar mövcuddur:

1) Xristian elmi ədəbiyyatı, xristianların müqəddəs kitabları "İncil" təsnifat cədvəlində ayrıca bölmədə əks etdirilmişdir. Bu öz növbəsində Xristian dini ədəbiyyatının geniş coğrafiyada əhatə olunması, mütaliəsi, təbliği ilə bağlıdır.

2) Yəhudi dini ədəbiyyatının müqəddəs kitabı olan "Tövrat da Təsnifat cədvəlində xüsusi rubrikada yerləşdirilmişdir. Başa düşürük ki, bu da Yəhudi dininin dünyəvilik kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb etməsi, bəşəriyyətin ilk dünyəvi dini kimi təşəkkül tapması ilə bağlıdır.

3) Lakin bunlarla bərabər bəşəriyyətin sonuncu dini, öz mahiyyəti etibarilə humanizmi, insanpərvərliyi, sülhü, ədaləti dostluğu bayraq edən mükəmməl İslam dininə və onun müqəddəs Kitabı olan "Qurani-Kərimə" aid materialların təsnifləşdirilməsi üçün olduqca məhdud indeksləşdirmə əhatəsi olan alt iyerarxik rubrikalar ayrılmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, nəinki, digər dünyəvi dinlərə, hətta lokal milli dinlərə də geniş yer ayrıldığı halda niyə bəşəriyyətin mükəmməl dinlərindən biri olan ilahi ehkamlar toplusundan olan müqəddəs islam dininə dair sənədlə-

rin təsnifləşdirilməsinə məhdud yer ayrılmışdır? Hesab edirik ki, bu fakt elmi obyektivlik, mütərəqqi nəzəri prinsiplər nöqtəyi baxımından informasiyanın dolğun və optimal yayılmasına qeyri obyektiv yanaşma kimi qiymətləndirilməlidir.

Yuxarıda göstərdiyimiz nəzəri müddəaların bir sıra obyektiv və subyektiv səbəbləri vardır. Məsələn: Xristianlığın, iudazimin həm yaranma, həm təşəkkül, həm də demoqrafik baxımından səciyyəvləndirməsi məqsədə uyğundur. Lokal dinlərdə bəzi milli və etnik faktorlarla səciyyəvləndirilə bilər. Bu halda müqəddəs, humanist tərəqqipərvər islam dininə biganə yanaşmalarının səbəbini tapmaq çətinlik yaradır. Hesab edirik ki, müasir sülh dövründə multikultural ideyaların, xalqlar dostluğunun hakim olduğu şəraitdə təsnifat yaradıcıları və bu işlə məşğul olan şəxslər, qurumlar bu məsələlərlə bağlı obyektiv mövqe tutaraq əsaslı elmi prinsiplərlə bu boşluğu dolduracaqlar.

Ədəbiyyat

1. Allahverdiyev B. V. Umumi kitab tarixi. "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" Nəşriyyat -Poliqrafiya Birliyi, Bakt, 2003, 384 səh.
2. İsmayılov X., Mustafayeva S. Sənədlərin bibliografik təsnifləşdirilməsi: Dərslik. Bakı, "Mütərcim" nəşriyyatı, 2018.-215 s.
3. Kitabxanaşünaslıq: Kitabxana kataloqları.-dərs vəsaiti prof.A.Xələfovun redaktəsilə-Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 1996.-212s
4. Əliyev A.UOT-un yaranması, quruluşu və tərtibi prinsipləri//Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: Elmi-nəzəri jurnal.-B.: BDU, 1998.- №1.-s.65-73
5. Əliyev A.UOT üzrə ədəbiyyatın təsnifləşdirilməsi qaydaları//Mədəni-maarif.-1999.- №4.-s.37-39
6. Отраслевые информационные ресурсы.-Учебник (под .ред. Р. С. Гиляревского).-Санкт-Петербург, Профессия, 2015.-416 с.
7. Столяров Ю . Н. Библиотечный фонд.-Санкт-Петербург , 2015.-384 С.
8. Универсальной десятичной классификация/ Всесоюзная Книжная Палата.-Москва, 1962.-725 с.

Мəqalə "Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrası"nın 7dekabr 2018-ci il tarixli 04 sayılı iclasında çapa məsləhət bilinmişdir